

УДК 376.1

ТЕМА ЛЮДЕЙ ІЗ ОСОБЛИВОСТЯМИ ПСИХОФІЗИЧНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНІЙ ХУДОЖНІЙ ДИТЯЧІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Казачінер О.С., Ганіна Н.В.

КВНЗ «Харківська академія неперервної освіти»

У статті здійснено огляд змісту творів сучасної художньої літератури для дітей, де порушується питання життя людей із особливостями психофізичного розвитку; визначено форми, методи та прийоми роботи вчителя мов і літератури з цими творами на уроках; розроблено рекомендації для вчителя щодо роботи з учнями над змістом та ідеями даних творів сучасної дитячої художньої літератури.

Ключові слова: люди з особливостями психофізичного розвитку; діти з особливими (освітніми) потребами; інклюзивна література; твори сучасної дитячої літератури; аналіз та обговорення літературних творів.

Постановка проблеми. Художня література – важливий засіб формування особистості дитини, розвитку мовлення, пам'яті, естетичного та морального виховання дітей. Література впливає на формування моральних почуттів та оцінок, норм поведінки, на виховання естетичного сприймання та естетичних почуттів.

Інклюзивна література – це література, орієнтована на формування позитивного сприйняття інвалідності та особистої різноманітності. У фокусі творів – люди з інвалідністю, особливостями розвитку, особливими освітніми потребами, люди, які дискримінуються суспільством за статтю, кольором шкіри, національністю, особистими уподобаннями та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роль художньої літератури у всебічному розвитку дітей загальною педагогікою розкривається в працях М. Коніної, Н. Карпінської, М. Боголюбської, Р. Шевченко. Особливості сприймання художньої літератури дошкільниками – у працях О. Запорожця, Т. Репіної, Л. Панкратової, Л. Гурович. Багато науковців та педагогів-практиків у своїх працях описують методи вивчення літературних творів із дитьми дошкільного віку з нормальним психофізичним розвитком, зокрема Н. Ветлугіна, М. Боголюбська, А. Богуш, М. Алексеева, В. Яшина.

На великій ролі художньої літератури у мовленнєвому вихованні дітей-логопатів наголошувала Н. Юдіна, яка зазначала, що в силу недостатньої сформованості фонетичної сторони мовлення, фонематичних процесів, граматичної будови, лексики, зв'язного мовлення діти із загальним недорозвиненням мовлення не можуть зв'язно викладати власні думки, будувати довільні фрази. Вони відрізняються й своєрідністю окремих сторін мислення, як, наприклад, деяких понять, уповільненістю темпів розумових процесів. У дітей також спостерігаються певні особливості в емоційно-вольовій та мотиваційній сферах, які проявляються у психофізичній розгальмованості, та браку стійкого зацікавлення.

Виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми. На жаль, чинними оновленими навчальними програмами з предметів шкільного курсу «Літературне читання» (початкові класи), «Українська література», «Зарубіжна література» не передбачено в повному обсязі ознайомлення учнів із творами художньої літератури, у яких порушується питання життя людей із особливостями психофізичного розвитку. Проте ця пробле-

ма потребує обов'язкового розв'язання, оскільки в сучасному житті людей із особливими потребами з'являється все більше. Саме тому необхідно ще з початкових класів виховувати в учнів почуття доброти, милосердя, толерантності у ставленні до таких людей засобами читання, аналізу та обговорення змісту відповідних художніх творів.

Мета статті полягає в здійсненні огляду та аналізу наукових підходів до роботи з творами художньої літератури для дітей, де порушується питання життя людей із особливостями психофізичного розвитку.

Відповідно до мети нами було визначено такі завдання дослідження:

1) здійснити огляд змісту творів сучасної художньої літератури для дітей, де порушується проблема життя людей із особливостями психофізичного розвитку;

2) визначити форми, методи та прийоми роботи вчителя мов і літератури з цими творами на уроках;

3) розробити рекомендації для вчителя щодо роботи з учнями над змістом та ідеями даних творів сучасної дитячої художньої літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. У художній літературі соціалістичного реалізму (наприклад, у текстах М. Островського «Як гартувалася сталь», Б. Полевого «Повість про справжню людину») люди з вадами здоров'я зображувалися героями, зразком для наслідування, ідеалом відданості справі, подвигом радянської людини.

Кілька років тому в Росії вийшли «Дім, в якому...» Маріам Петросян і «Клас корекції» Катерини Мурашової. Герої цих книжок – діти-інваліди. Хлопець у візку з «Класу» й густо заселений інтернат для неповносправних дітей із «Дому» спонукають поміркувати про те, що особливі діти потребують особливої уваги й у літературі. Твори ці, що починалися як соціальний нарис, із розвитком сюжету перетворювалися на фентезі. І там, і там персонажам трапляються портали, що переносять їх до країв, де вони є не просто здоровими, а всесильними. Окрім виграшних ставок на популярну культуру, у такому підході простежується буквальный відчай: говорити про дітей-інвалідів адекватного способу немає. Традиція на кшталт пришитих лапок зайчика з «Лікаря Айболітя»... Але такі книжки там з'явилися. Їх прочитали, про них заговорили [10].

У свою чергу, українське мистецтво перестало цуратися теми людей з інвалідністю.

Цих проблем торкаються й у нових кінороботах (наприклад, у фільмі режисера М. Слабошпицького «Плем'я» (2014), що відзначений престижними міжнародними й національними премією), й у творах молодих авторів, відзначених на популярному літературному конкурсі «Коронація слова»-2015. Зокрема соціально-психологічний роман Д. Гладун «І глухота впаде...» в рамках цього конкурсу нагороджено «Спеціальною відзнакою Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» за увагу до проблем неповносправних людей.

Нині у світовій і українській літературі домінує глибинне дослідження морально-етичних і психологічних аспектів соціальної адаптації й реабілітації людини з інвалідністю. У творах Л. Уліцької («Донька Бухари»), Дж. Піколт («Крихка душа»), Я. Вишневецького («Повторення долі»), Люко Дашвар («Гоцик»), С. Процюка («Руйнування ляльки») та ін. ідеться про низку проблем, а саме: відчуженість, відраза й жалісливість як основний мотив у ставленні до інвалідів здорових людей; закомплексованість, закритість, відчуття меншовартості людей із інвалідністю; психологічна й комунікативна неготовність здорових і неповносправних людей до конструктивного діалогу; браку системного суспільного й державного меседжу до громадян незалежної України про європейські стандарти безбар'єрності, толерантності, доброзичливості на всіх рівнях життя.

Цих проблем торкається й О. Радушинська у своїй книзі «Метелики у крижаних панцирах» [7], котра була презентована на Книжковому форумі у Львові. Презентація-дискусія «Спроба озвучення: книги про особливих людей» («Видавництво Старого Лева» – ВСЛ) на основі книжок «Марта з вулиці Святого Миколая» Д. Матіяш, «140 децибелів тиші» А. Бачинського, «Метелики у крижаних панцирах» О. Радушинської відбулася 10 вересня 2015 року.

На сайті Vараbooka (Простір української дитячої книги) [9] здійснено добірку творів дитячої літератури про людей зі спеціальними потребами, фізично й інтелектуально обмежених, особливих: К. Бабкіна «Гарбузовий рік» [1], А. Бачинський «140 децибелів тиші» [2], Т. Корнієнко «Недоторка» [4], Дзвінка Матіяш «Марта з вулиці Святого Миколая» [3], О. Сайко «До сивих гір» [8]. Учитель може ознайомитися зі змістом цих оповідань та повістей.

Люди з вадами здоров'я, особливо діти, гостро переживають проблему самотності, котра ще більше посилює почуття соціальної незахищеності та знедоленості. Дітям набагато важче, ніж дорослим, знайти вихід із кризової ситуації, яка є наслідком душевних або фізичних травм. Один із найбільш дієвих засобів – книжка, правильно дібрана бібліотекарем, адже вона містить корисну інформацію, сприяє підвищенню самооцінки дитини [5].

На сайті Рівненської бібліотеки для дітей [5] також представлено для ознайомлення твори художньої літератури: вибрані вірші, поеми, драматичні твори Лесі Українки, роман Ш. Бронте «Джейн Ейр», роман Е. Портер «Поліанна», повість Л. Чарської «Нотатки Маленької гімназистки» та інші.

Донедавна в українській літературі панувала політика «непомічання» особливих дітей, яку можна спостерігати у звичайному житті.

Лише в останні роки почали з'являтися спочатку переклади, а відтак і тексти українських письменників – подекуди ще стилістично й сюжетно незграбні, проте надзвичайно важливі.

«Українська правда» пропонує десять книжок для дітей та підлітків, які порушують тему інклюзивності: «Авіа, пташиний диспетчер» О. Луцкевської («Грані-Т», 2014), «Дві бабуськи в незвичайній школі, або Скарб у візку» Л. Ніцой («Самміт-книга», 2016), «Загадковий нічний інцидент із собакою» Марк Геддон («КСД», 2016), «Хто проти суперкрутих?» А. Аудгільд Сульберг (переклад із норвезької Н. Іванчук, «ВСЛ», 2016), «Диво» Р. Дж. Палассіо (пер. із англ. Світлани Колесник, «Віват», 2016), А. Морозов «Вибрані діти», Мері Шіди Курсінка «Виховання надзвичайної дитини» та інші [6].

Аналізуючи наявні в літературі художні твори з даної проблематики, ми умовно поділили їх на: 1) твори про людей / дітей, які мають особливі освітні потреби, та ставлення суспільства до них; 2) про людей / дітей, які чимось відрізняються від інших (наприклад, мають надзвичайні здібності, незвичайний зовнішній вигляд тощо), та ставлення суспільства до них; 3) про людей / дітей, які є самотніми в цьому світі, та причини цього; 4) про людей / дітей, які мають / не мають бажання допомагати іншим; 5) про засудження явищ жорстокості, ненависті, злості, й, відповідно, схвалення рис милосердя, доброти, чесності, справедливості, порядності, справжньої дружби, які виявляють герої літературних творів.

Наведемо кілька конкретних прикладів форм, методів та прийомів роботи вчителя мов і літератури з такими творами на уроках.

На прикладі роману Дж. Роулінг «Гаррі Поттер та філософський камінь» та перегляду фрагментів однойменного художнього фільму можна запропонувати обговорити разом із учнями такі питання: 1) Де жив Гаррі Поттер у будинку Дурслів? Чому? Про яку рису характеру родичів Гаррі це свідчить? 2) Як сприймали дядько Вернон, тітка Петунія й Дадлі надзвичайні здібності Гаррі? 3) Чому дядько Вернон знищив усі листи зі школи Хогвардс, які надходили до Гаррі Поттера? 4) Як ставилися тітка Петунія й Дадлі до Гаррі? Чи хотіли б ви мати таких родичів? Чому? 5) Як Харрід покарав Дадлі? Чи правильно він учинив? Чому? 6) Порівняйте умови життя Гаррі в школі Хогвардс та в родичів. Чи хотіли б ви навчатися в такій школі? 7) Зробіть розповідь про дружбу Гаррі, Рона та Герміоні. Як ви вважаєте, чи є ця дружба справжньою? 8) Що допомогло друзям виграти шахову партію та знайти філософський камінь?

Творчими завданнями можуть стати виготовлення учнями малюнків-ілюстрацій або колажів до роману, у яких було б зображено комірчину, де жив Гаррі, школу Хогвардс, родину Гаррі, трьох друзів.

Залучаючи учнів до аналізу повісті А. Ліндгрена «Три повісті про Малюка і Карлсона», вчитель може обговорити з ними такі питання: 1) Якою є родина в Малюка: великою чи маленькою? Як ви можете оцінити стосунки між батьками, братом і сестрою та Малюком? Чи панує в цій родині любов одне до одного? Чому? 2) Яким почуває себе Малюк у родині? Чому? Знайдіть і прочитайте в повісті слова, які це підтверджують;

3) Який подарунок мріяв одержати цей хлопчик?
 4) Що подарували Малюкові на день народження брат і сестра? Чому Малюк не зрадив, а, навпаки, заплакав, побачивши плюшевого песика замість справжнього? Як ви вважаєте, чи жорстоким був цей учинок із боку брата і сестри? Чому?
 5) Чи були в Малюка справжні друзі? Хто це? Чи можна сказати, що Крістер і Гунілла – це справжні друзі хлопчика? А Карлсон? Боссе і Бетан?

Про явище жорстокості серед школярів йдеться в повісті В. Железнікова «Чучело». Хоча повість було написано більше ніж 30 років тому, проблема так званого булінгу не втрачає актуальності й у наш час. Форми виявлення жорстокості, знущання над однокласниками набули зараз дещо іншого вигляду: зйомка на мобільний телефон, викладення відео в Інтернет та обговорення в чаті. Під час аналізу цього твору доцільно позначити коло питань, які стосуються: по-перше, сприйняття однокласниками новенької учениці одразу як іншої, чужої; по-друге, причин виникнення конфлікту, через який відбулася травля, як йому можна було б запобігти та уникнути; по-третє, поведінки вчительки, яка не побачила, не зрозуміла того, що насправді відбулося в класі; по-четверте, душевного стану, поведінки дідуся Оленки Безсольцевої, який був змушений поїхати з міста, залишити власний будинок із колекцією картин через те, що сталося з його онукою.

У повісті І. Пивоварової «Тройка с минусом, или происшествие в 5 А» мова йде про життя звичайного класу, де навчається дівчинка-відмінниця Аня Залетаєва. Здавалося б, у неї в житті все гаразд: живе за встановленим розкладом, одержує лише відмінні оцінки, мама не зводить з неї очей та хвалить, вчителька теж ставить Аню за приклад перед іншими дітьми. Але одного дня Аня отримала листа, який перевернув усе її життя. Хлопчик-шестикласник, син начальника її мами, пропонує Ані свою дружбу. Дівчинка замість того, щоб робити уроки та чекати на маму вдома, біжить до неї на роботу великим містом, сподіваючись зустріти шестикласника там. Звісно, жодного уроку вона не зробила. Але наступного дня в школі на Аню чекає контрольна робота, за яку дівчинка одержує трійку з мінусом. Це було справжньою трагедією для Ані. Тоді колишня відмінниця скоює злочин: забирає класний журнал додому, оскільки боїться, що в ньому з'явиться ця злочасна трійка. Проте твір має щасливий кінець: Аня зізнається

в крадіжці журналу, її всі пробачають, вона має справжню подругу, а біля школи на неї чекає хлопчик-шестикласник, який запропонував дівчинці свою дружбу.

Під час обговорення змісту даної повісті вчительці слід звернути увагу учнів на зображення письменницею образів однокласників Ані Залетаєвої, їхні характери, вчинки, на бажання новенької Тосі Одуванчикової потоваришувати з Анею, як вона це намагалася зробити. Цікавими в повісті є образи дорослих. Тут можна обговорити з учнями поведінку Тосиної бабусі та її ставлення до дружби дівчаток, втручання матері Ані в її особисте життя (вона прочитала листа, який дочка сховала в щоденнику).

Слід зазначити, що вчитель не повинен обмежуватися лише названими нами творами художньої літератури. Учителю-філологу, який працює творчо, має, на нашу думку, обов'язково обізнаним із новинками, які надходять до переліку таких творів, відстежувати їхню появу. Крім того, вчителю може бути корисно запропонувати складати банк даних щодо творів, читання й аналіз яких сприяли б налагодженню дружніх стосунків у класі між дітьми, формуванню в них кращих рис особистості, бажання допомагати іншим, негативного ставлення до виявлення жорстокості, непорядності, ненависті. Тоді на уроках або в позакласній діяльності вчитель мов і літератури, відповідно, на власний розсуд обиратиме необхідний твір і залучатиме учнів до творчої роботи над ним.

Висновки і пропозиції. У статті було здійснено огляд змісту творів сучасної художньої літератури для дітей, де порушується питання життя людей із особливостями психофізичного розвитку.

Серед форм, методів та прийомів роботи вчителя мов і літератури з цими творами на уроках можна назвати: аналіз образу особливої дитини / людини, обговорення проблем тієї чи іншої дитини / людини, виготовлення учнями малюнків-ілюстрацій або колажів до твору, а також, якщо є можливість, залучення учнів до порівняння художнього твору з його екранною версією.

У нашому дослідженні було розроблено деякі рекомендації для вчителя щодо роботи з учнями над змістом та ідеями даних творів сучасної дитячої художньої літератури: бути обов'язково обізнаним із новинками, які надходять до переліку таких творів, відстежувати їхню появу, складати банк даних цих творів, залучати учнів до творчої роботи в позакласній діяльності.

Список літератури:

1. Бабкіна К. Гарбузовий рік / К. Бабкіна. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. – 48 с.
2. Бачинський А. 140 децибелів тиші / А. Бачинський. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. – 128 с.
3. Дзвінка Матіяш. Марта з вулиці Святого Миколая / Матіяш Дзвінка. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. – 240 с.
4. Корнієнко Т. Недоторка / Т. Корнієнко. – Київ: Час майстрів, 2015. – 104 с.
5. Книга лікує душу (Бібліографічний огляд літератури). – Електронний ресурс. Режим доступу: http://rdobd.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=109:-doc&catid=55:2010-08-30-12-52-01&Itemid=76.
6. Купріян О. 10 особливих книжок про особливих дітей. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/11/25/220424/>.
7. Радушинська О. Метелики у крижаних панцирах / О. Радушинська. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2015. – 160 с.
8. Сайко О. До сивих гір / О. Сайко. – Львів: Піраміда, 2015. – 140 с.
9. Особливі потреби. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.barabooka.com.ua/osoblivi-potrebi/>.
10. Тема людей з інвалідністю в сучасній українській літературі. – Електронний ресурс. Режим доступу: <https://starylev.com.ua/club/article/tema-lyudey-z-invalidnistyu-v-suchasniy-ukrayinskiy-literaturi>.

Казачинер Е.С., Ганина Н.В.

КВУЗ «Харьковская академия непрерывного образования»

ТЕМА ЛЮДЕЙ С ОСОБЕННОСТЯМИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

В статье сделан обзор содержания произведений современной художественной литературы для детей, в которой поднимается вопрос жизни людей с особенностями психофизического развития; определены формы, методы и приемы работы учителя языков и литературы с этими произведениями на уроках; разработаны рекомендации для учителя по работе с учащимися над содержанием и идеями данных произведений современной детской художественной литературы.

Ключевые слова: люди с особенностями психофизического развития, дети с особыми (образовательными) потребностями, инклюзивная литература, произведения современной детской литературы, анализ и обсуждение литературных произведений.

Kazachiner O.S., Ganina N.V.

Kharkiv Academy of Postgraduate Education

PROBLEM OF PEOPLE WITH SPECIAL PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT IN THE MODERN LITERATURE FOR CHILDREN

Summary

The article reviews the content of stories of modern literature for children, which raises the issue of people with special psychophysical lives' development; the forms, methods and ways of the teacher of languages and literature's work over these stories at the lessons are determined; some recommendations for the teacher to work with students over the content and ideas of modern literature stories for children are worked out.

Keywords: people with special development, children with special (educational) needs, inclusive literature, stories of modern children's literature, analysis and discussion of literary stories.